

A Z É R T E L M I S É G D I L E M M Á J A

Irta: SZABÓ IMRE (Munkács)

A háború szörnyű, pusztító élményt jelentett Európa általános léte számára; de szellemi életében a rombolás mellett nagy tanulságot is. A szellemi kutatások szabadságát többé-kevésbé biztosító demokrácia e kutatások, vizsgálódások legteljesebb elkülönüléséhez vezetett. A szemlélődések útjai szétágaztak és az ellanyhult társadalmi tudat nem igyekezett egységbe fogni azokat. Összefüggő, egységes világnézet alig élt valakiben, de nem is érezték ilyennek a szükségét. A polgárság megépítette a maga társadalmát és az értelmiség jókor megszabta ebben a maga kereteit és útját. Ez az út a közvetlen élettől távolosó síkokra vitt és az értelmiséget valami tehetetlenségi erő hajtotta egyre messzebb a társadalom életével összefüggő problémáktól. Az idillikus kutatásokba bombaként ütött be azután a világháború (amely azonban csak az intellektuelek számára volt hirtelen robbanás, ép' mert eltávolodtak a köznapibb valóságoktól). Ez az élmény egyszerre kivetette nyugodt utjukból őket; érezték, hogy proximus iam ardet Ucalegon s a zűrzavarban megbontva keresték a feleletet lét vagy nemlét kérdéseikre.

Itt derült ki a mulasztás; most látszott meg, hogy az értelmiség mennyire az ég felé tört és a szál, mely a földhöz kötötte őket, elszakadt. Akkor tűnt ki, hogy ha volt valami feladatuk, mennyire elhanyagolták azt, mert nem törődtek a mindennapi eseményekkel.

Azóta lett nyilvánvaló, hogy az értelmiség válaszuton áll: döntenie kell, hogy vállalja-e korszerű feladatait vagy kitart az eddigi, legalább is felelőtlen „mein Reich ist in der Luft”-elve mellett.

1.

Hogyan határozzuk meg az értelmiség fogalmát? Valamely társadalmi rétegnek állandó értelmezést adni merev vállalkozás, különösen olyan időkben, amikor a fogalmak tartalmai olyan gyorsan változnak, mint ma. Ez a réteg azonban újabban gyakran volt kitéve annak, hogy pontos megfogalmazását adják és ez arra mutat, hogy épp ezekben a legújabb időkben bizonyos feladatkörök megszabásakor körül akarták határolni azt a csoportot, amelynek a társadalomban jelentős szerep jutott. A spanyol kulturfilozófus, *Ortega y Gasset* elméletet épített arra, hogy különválasztotta egész szélesen az *elit* — ez a mi értelmiségünk körülbelül — és a *tömeget* s az elsőt állította a világ középpontjába, mint fő mozgatóerőt. Szétválasztása szubjektív ismérvek szerint történt és az embereket lelki tartalmuk szerint osztotta ketté: „az embereket fel lehet osztani olyanokra, akik sokat követelnek maguktól és önmagukat nehézségekkel, feladatokkal terhelik — és olyanokra, akik maguktól semmi különösöt nem kívánnak, megelégszenek azzal, hogy egyik pillanattól a másikig olyanok maradnak, amilyenek, önmagukon túli kényszer nélkül — bóják, melyek a szélben inganak.” Ez a felosztás önkényes és bizonytalan, de főhibája emellett, hogy nem azt teszi differentia specifica-vá, ami lényeges. Mert ha lelki tartalmuk szerint ketté is oszthatom így az embereket, ez még nem

jelenti azt, hogy az Ortega y Gasset-féle elit mást jelent a társadalom számára, mint a tömeg. Az értelmiséget minden bizonnyal jellemzi egy belső szigor, önkritika, az önmaguk számára kitűzött feladatok, de ez még nem teszi őket értelmiséggé. S ha y Gasset azt is tulajdonságaként tünteti fel az „elitnek”, hogy becsüli a nehéz harcokkal kivívott civilizációt és kultúrát, a lényegét még ebben sem találta meg.

Manapság mindenki hivatásról beszél: népek, nemzetek, fajok, osztályok, intelligencia és emberek hivatásáról. Bizonyos, hogy döntő korok döntő tetteket kívánnak az emberektől és csoportjaiktól, de az nem holmi misztikus elhivatottságot jelent. A társadalom ökonómiája hoz magával szerep-megosztást, munkavállalást s ilyen speciális szerepe éppúgy megvan az értelmiségnek, mint a többi rétegnek. A rárótt, neki jutó, súlyos időkből persze súlyos szerep vállalása és teljesítése: ez az értelmiség feladata. Közhely az és a legkülönbözőbb szempontból állítják, hogy a mai értelmiség a néki *ma* kijutó szerepét, feladatát nem teljesíti. Épp ezért nem intellektuális köldöknézés az, ha megkíséreljük felfedni: mik azok a feladatok, mik azok a külső és belső akadályok, amelyek a társadalmi szerep vállalását és betöltését meggátolják. Itt a dilemma, hogy a kor hic Rhodus, hic salta felhívására nem tudják egykönnyen megadni a választ, eddigi útjuk és egész fejlődésük miatt.

Ez a társadalmi szerep (amit közelebbről még megnézünk) az, ami ezt a réteget értelmiségnek kvalifikálja. Szükség van egy csoportra, amely tisztult látással, történelmi tanulságok ismeretével, erkölcsi felelősségérzékkel vizsgálódják, összehasonlítson, szembeállítsa, lemérje, rendszerezze a dolgokat, — ítéljen, hogy ezzel előremutasson. Les éclaiteurs, — mondotta *Rolland* róluk. Ne szükítsük néhány kiváló fároszra az értelmiség körét. Mindenki, aki a maga csekély értékeivel is hozzájárul ahhoz, hogy a társadalom kérdései tisztázódjanak, az út, amely előtte áll, könnyebb legyen, — mindenki, aki elhozza a maga kis követ a jövő építéséhez és ezt lelkiismerettel s tiszta szándékkal teszi: értelmiség, ha akarom, y Gasset rossz és félreérthető szavával — elit. Pontos irányítóra van szükség és a sok független, a haladást, társadalmi igazságot becsületesen értelmező egyén közösen végzi az útmutatás munkáját. Bevilágít az emberi mélységekbe, a látható alatt felfedi a láthatatlant, multat kutat, embert és társadalmat vizsgál, terveket rajzol, a tudós pontosságával, a művész intuíciójával, a pedagógus embertformáló képességével vagy akár a mérnök körzőjével. Tudja vagy tudnia kell az életet, a jelenségeket a maguk teljes komplikáltságában látni és az egyéni vagy társadalmi geometria helyébe sokrétű, sokdimenziós jelenségek rendszerét állítani.

Ilyenfélekép rajzolódik ki az értelmiség és társadalmi szerepe. A feladatok jelentősége döntő időkből döntő lehet s ha az értelmiség ma nem áll ott a vállalásban és új társadalmat építő munkában, ahol lelkiismeretes, az emberiség nagy fejlődési jelszavaiban: szabadságban, egyenlőségben, igazságban hívó és azokat akaró embereknek állniok kellene, úgy ennek bizonyosan mélyebb és súlyosabb okai vannak, amelyek megértetik az értelmiségek habozását, ha nem is mentik egészen. A gátló okok kiélezett sűrítései, dokumentumai a <dilemmák, amelyek előtt az értelmiség áll. Próbáljuk ezeket közelebbről megnézni, ha ugyan nem nagyképszerűség ilyen összetett, gyakran nem is tudatos, az emberek nagyrésztét mindenkép' égető kérdésekről bizonyos objektív távolságból beszélni. Azt hisszük azonban, hogy a sokat hánytorgatott dolgok új értelmezése, más elrendezése és összefüggéseiben láttatása adhat tisztultabb szempontokat még az olyan kérdés-komplexumban is, mint az értelmiségé.

2.

Közismert tény, hogy az értelmiség nem állott mindig távol a társadalom eseményeitől. A polgárság forradalmaiban, főként a francia forradalomban megtalálta maga számára a helyét & talán egyedülálló, rendkívüli módon előzte meg szellemiekben a korát. Általában a felfelé ivelő társadalmi fejlődésben résztvesz az értelmiség: addig, amíg a haladás és igazság jelszavainak megvan a reális tartalmuk és megvalósulásukhoz van valami remény. Az eszmék valósággá váltságáért folytatott harc azonban már kiábrándítóbb és ebben már megkezdődik az értelmiség letöredezése. Minden kor egész jelszavakkal indul harcba azzal, hogy ő hozza a megváltást. A valóság azonban tökéletlenebb képet mutat és az értelmiség elvonul, keresi az új eszméket, melyekért küzdhet vagy elbúvik távoli problémák ködébe.

A polgári demokrácia az életerők, életlehetőségek megnövekedését, a civilizáció kiszélesedését hozta magával. A növekedés azonban inkább csak kvantitatív volt. Érthető is: új, nagy réteg jutott a társadalom felszínére és az új barbároknak ez a betörése a nivó elvizenyősítéséhez vezetett. A széles tömegek szóhozjutása azt jelentette, hogy történetsemlelet nélküli, a nehezen kivivott intézményeket egyáltalán nem becsülő emberek adták meg a társadalom jellegét. Minden kezdeti demokráciának örök átka ez; a görögök sorsával nyilvánvaló az analógia. Az értelmiség egy vékony rétege elfordult a valóságtól, elvont eszméket és azok öncélú meghatározásait keresték. Az ilyen korok jellegét azután az idealista filozófiai rendszerek adják meg. Ahogy Platonék a valóságontúli kérdéseit bolygatták, úgy fordult Európában a múlt század első felében az értelmiség az absztrakciók felé és került egyre messzebb saját kora valóságától. A ködbeveszéshez hozzájött még az említett tudományos specializálódás, az emberi ismeretek disszociálódtak, eldarabolódtak.

Mindent összevetve: az értelmiség elidegenedett a társadalomtól, bezárkózott a maga sajátos gondolatvilágába, elvesztette érdeklődését és érintkezését a körötte folyó eseményekkel. Ez annál könnyebb volt számára, mert van valami idevezető intellektualizmus, amely minden korban, mint állandó lelki tartalom él az értelmiségben. Kedvező körülmények között ez különösen kifejlődik, máskor meg háttérbe szorul. Rotterdami Erasmus okos tartózkodása, önmagának harcotól való távontartása, örök eszmékbe vetett hite, a humanizmus, haladás, megértés hangoztatása és a küzdelem megtagadása, tettképtelenség (legfeljebb önmagát dokumentáló írások, vagy cselekedetek) mindez együtt a jó és rossz ebben az intellektualizmusban. A társadalmi helyzet és a lelki tartalom összetalálkozásából született meg azután a mai értelmiség. Az elmechanizált, merev, rossz értelemben vett realista polgári demokratikus éra természetszerűen ellenszenves volt az ugyanezen polgárságból kikelő, eszméket hívó, elképzeléseket követő szellemi embereknek s megszülte a maga reakcióját az öncélú művészetben, a késői romantika hiveiben. Megtagadták az anyagi, kicsinyes, törtető tömeget s magukat szellemi oligarchiává tolták fel; ezt pedig még külsőségekben is, a széles polgári rétegeket elutasító excentrikus öltözködésükkel és fellépésükkel dokumentálták.

Az ilyen elvonulásban mindenesetre volt valami nemes pozitívum s a kicsinyes valóság megtagadása önmagában még nem vitte volna olyan messzire az értelmiséget. De mert nem tudtak szelektálni, elvetettek mindent, hogy képzelt világban képzelt eszméket szolgáljanak. Az ébredés ebből azután szörnnyű volt. A társadalmi és politikai történéseket fi-

gyelők számára nem jött váratlanul a háború, de annál meglepőbb volt az értelmiség számára. Az iránytűjét vesztett „elit” hirdetett vezető szerepének megfelelni nem tudott s csak a hirtelen zűrzavarból lassan kialakuló megismerések vitték őket vissza az elejtett valósághoz. Ebben a megismerésben a francia szellem járt elől, *Rollanddal* az élén. Az ő hangja szólalt meg elsőnek a zűrzavar felett s erre rezonáltak azután. Európa fiók-lelkiismeretei. Az első cselekedet volt: nem hagyni folyni a vérözönt; megtalálni a tiltakozás szavait és módját, majd észrevenni az összefüggéseket, menteni és tisztítani. A további tájékozódás azutánra marad.

Akik így reagáltak, azok bizony csak néhányan voltak; maroknyi kevés, aki szükségét érezte a tisztult ítéletnek, aki még megtartotta a maga független látás-képességét és szembe mert szállni előítélettel, többséggel, közvéleménnyel, ha meggyőződése úgy kívánta. De a mi szélesebb értelemben vett értelmiségünkbe nem csak ezek tartoznak. Az uralkodó társadalmi rétegből fejlődik ki az adott kor értelmisége: ez azonban távolról sem homogén tömeg. Akik a maguk útjain messzire jutottak s gerincük (hiszen kerültek minden kellemetlen összeütközést, amely az életben vállalt tettekre kényszerítette volna őket) végleg elpuhult, — a valósággal, a világháborúval történt összeütközésükkor is meghajoltak, elhallgattak, bezárkóztak vagy a többiekkel kiabáltak. Kevesen maradtak, akik kitartottak hitük mellett, vagy új hitet szereztek: vállalkoztak az önmaguknak szabott feladatokra: új értelmet adni eszméiknek és a maguk módján küzdeni értük. Az értelmiség eldababolódott, de nagyjában mégis kettészakadt. Az amelyik átértette a háború élményének értelmét, szemben találta magát az önmagában élő akadályokkal, beléfejlődött és magával hozott tulajdonságokkal. Nem aggályoskodások ezek, nem elfogult kitérések, de gyakran saját maguk fájlalta lelki tulajdonságok.

Itt kezdődik ennek az értelmiségnek tulajdonképeni dilemmája.

3.

Az egyéni és társadalmi felelősséget érző emberek meglátták a szakadékot, amely őket a környező élettől elválasztotta. Addig fennsíkron éltek virtuális életüket, emelkedett, harc-, ocsmányság-, szennyező nélküli környezetben. Az eszmék, amelyekben hittek tiszták, szépek, erkölcsösek voltak, de rá kellett jönniök, hogy e képzelt kincsek és értékek, a szépség, igazság, emberiesség elképzelései pusztá fogalmakká lettek és a valóság rég kiaszott belőlük: üres héjakat szorítanak mellükhöz, mondja Rolland. A szavak való értelme megváltozott; körülöttük új világ alakult új valósággal és új helyzet-kívánta tettekre volt szükség. Hova fejlődött a testvériség szép eszméje, mi lett az igazsággal, szabadsággal, emberiességgel? Köröttük mindezt a porba hajították és ők nem látták. Örök kérdéseket bolygattak s a művészetek abszolút szabályait állították fel. Mély, igaz, emberi hittel többet kerestek a mindennapi kis dogoknál és az adott pillanatban időszerű problémáknál. *Guehenno* ma is szivesebben írna „egyszerű és naiv költeményt” egy aranynyal szegett, mezők és erdők között vezető zöld ösvényről, amelyen egy leány és fiu mennek, megrészegülve a naptól, levegőtől, az idő lágyságától, önmaguktól. Micsoda korok feletti harmónia, boldogság, szépség! De mit tegyünk, ha „a fül, amelynek ezt be kellene fogadnia, az éhség vérapadásától dobol és a száját, amely dalodat ismételné, vacogással tölti meg a hideg?” (*Illyés Gyula; Ozorai füzet II.*) Most minden irodalom, minden eszme megvalósulásának előfeltételét: az életet éri ha-

lános támadás. A tiszta, de élettől távoli, megmerevedett (mert a változásokhoz nem idomuló) eszmékbe vetitetten élő értelmiségnek vissza kell térnie a valósághoz, le kell szállnia, hogy új terveit ebből a mindenkép' bonyolultabb és kevésbé steril képletből: a realitásból rajzolja meg. El kell tűnnie a minden intellektuelt, de főképp' a mait jellemző életidegenségnek, valóságnak, — a köznapi felé is kell fordulni.

Az első, elhatározó jelentőségű lépés magával hozza a többi is. Az élettől való távolodás, a fikciókban, távoli fejtegetésekben, örök kérdésekben való élés elvágta az értelmiséget és az általa képviselt gondolatot a tettől. Minden eszme úgy kap értéket, ha téglá lesz az emberiség jövőjének építésében. A gondolat ne függjön a levegőben, de éljen önálló életet, de nőjön ki a valóságokból és igyekezzék újraformálni azokat. Az öncélú élet elszoktatta az értelmiséget, hogy cselekvéseit a mi értelmünkben vett tettekké alakítsa. Gondolkodása a korrall és környezettel össze nem függött; s az egyre szélesedő szakadék majdnem végzetessé vált, mert most, amikor az idők tetteket várnak tőlük, nem találják feladataikat, nem tudják mondanivalójukat úgy fogalmazni, hogy hassanak is vele, nem tudnak a helyes pillanatban helyesen cselekedni. Rolland azt üzenté a fiatalságnak: qu'elle ne sépare jamais l'esprit de l'action. Meg kell tanulni újból, hogy minden eszmei megnyilatkozás is világitó, boncoló, javító, előrevivő tett legyen.

Cselekvés még nem (a szó köznapi értelmében vett) politika, mert mindenki a maga mezején vethet és arathat, ültethet vagy irthat, anélkül hogy bele kellene keverednie a pártok küzdelmébe. De az értelmiség mégis azonosítja a kettőt és irtózik a cselekvéstől, mert azzal a napi politikai harcokba látja magát befonódni, — ő pedig attól távol szeretné magát tartani; a „hétköznapi” dolgok fölé emelkedésnek ilyen értelmezéséből erényt csinál.

A demokrácia kétségtelenül a tömegek kora és azok a polgári demokráciában is érdekcsoportokba verődnek, hogy jogos vagy jogosnak vélt követeléseiket politikai pártokon keresztül váltsák valósággá. Természetesen a széles tömegek megnyerésére beállított pártok a végletekig leegyszerűsített jelszavakkal dolgoznak, a jelenségeket néhány egyszerűsített, merev mondatba fogják és a meglévő nüanszokat elhanyagolják. A már megnyert embereket azután nem használják egyéb, mint választási anyagként beledobják őket a mérleg valamelyik tányérjába. A társadalom sorsa legtöbbször pusztán aritmetikai szabályok szerint dől el és a tudatos alanyok helyett szavazógépek mozgatják. A politikai pártok elmechanizálódása és visszaélései ellen joggal tiltakozik az értelmiség. De nem szabad a politika ilyen szűk és elferdített értelmezését elfogadni. Ez csak az árnyoldal; a tiszta értelemben vett politika mindenki részvétele a társadalom életében, sorsában. Így a napi gondoktól a magasabb szükségletek megszerzéséig minden cselekedet: politika. Épp az értelmiségnek kell ezt a harcot nemesebbé tenni s ahol lehetetlen, el kell néznie a merevségeket és egyszerűsítéseket, mert ezek általában minden pártharc függelékei. Akik nem szakadtak el a valóságoktól, tudják ezt jól és számba is veszik. Az élet nem olyan, mint a nemes elképzelések; nekünk kell azt egyre inkább olyanná tennünk.

Így jut el csalódások és részleges kiábrándulások árán az értelmiség addig, ahonnan már figyelni az élet dolgait, látja a történéseket és keresi a mának megfelelő kisebb-nagyobb feladatokat. Mennyi akadály, mennyi előítélet ledöntése, micsoda erő és szilárdság kell ahhoz, hogy ezen a gondolatsoron leereszkedjék! Lelkierő, önmagával szembeni kiméletlenséggel-becsületességgel kell elérnie azt, hogy akár saját, magá-

hoz szorított gondolatait is elvesse. És a választak még egyre jönnek, a dilemmák megújulnak, a sornak nincsen vége.

4.

A tájékozódás lassn megtörténik. Keressük az erővonalak elrendezését s az értelmiség előtt kitarul a társadalom egész képe. A politika, a gazdasági élet, de a kulturális dolgok is mind egyet mutatnak: halálos görcsöt, amelyből ki kell menekülni. Az alapvető ellentmondást, igazságtalanságot el kell tüntetni, mert harmónikus életet csak olyan társadalmi rendszer biztosíthat magának, amelyben mindenki termékenyen dolgozik. A munka lehet csak az új életrend alapja s ezt majd azok építik, akik ma is szétszakíthatatlanul hozzája vannak kötve: a munkások. A jövő társadalom, a civilizáció és kultúra sorsa velük áll vagy bukik. Az értelmiségnek át kell látnia, hogy csak azokhoz csatlakozhat, akikben megvan az erő és az akarat, hogy igazságosabb, életképeőbb, embert és kultúrát becsülő társadalmi rend építését szorgalmazzák és megvalósítsák. Össze kell azokkal fogniok, terveiket, elképzeléseiket, szándékaikat ők fogják valósággá segíteni, — számukra kell utat tervezni és azt bevilágítani. De összefogásuk nem történhet olyan egyszerűen mert két külön világból jönnek.

A kulturától eddig távortartott munkásság mindenekelőtt harcos, politikai értelemben vett cselekedeteket kíván. Nem érti és nem becsüli azt a szellemet, amely vizsgál, tisztít és bírál; nem fogadja el külön, saját szabályokkal élő rétegnek az értelmiséget. Akik visszatartják magukat a tettektől, azokat elutasítja. A politikai pártok okvetlenül kötött, előre megszabott programjaiból kimenekülni akaró embereket lebecsüli, a kétkedést megmosolyogja. A másik oldalon viszont az értelmiség utasítja el a mindenáron cselekvést kívánó réteget és a szellem tisztá ítélőképességét látja a világ mozgatójának; több elmélyülést, megfontolást, kétkedést óhajt. A két, eddig egymástól függetlenül vezetett ut összetalálkozik. Hosszú folyamat kell, amíg az egymást becsülés valamennyire megvalósulhat. A politikailag nevelt és egész életével állandóan harcolniak kitéteknek le kell szoknia az egyszerű harcos gondolkodásról és nem szabad egy nevezőre hoznia minden emberréteget; szokja meg, hogy vele együtt halad valaki, akinek életvitele, beállítottsága más lehet, de céljuk közös. Az értelmiség tudja meg, hogy a gondolat önmagában még nem társadalomformáló erő és a különbség, amely közte és amazok között van, nem egyéb, mint emberek közti fokozati különbség. Nem szabad kasztot csinálni sem a szellemi, sem a fizikai munkásokból. Az értelmiség ép' akkor árulta el önmagát és korát, ha elvonja magát a valóságtól és az azt megváltoztatni akaró törekvéstől, mint profán dolgoktól és önmaga szabta magasságokba húzódik. Az egyik „a törzse annak a fának, melynek a tudományok, irodalom és művészet munkája képezi az ágait. Ha a fa szenved, elszáradnak az ágak” — mondja Rolland. Ez az új Menenius Agrippa-mese azonban csak biológiai összefüggésükre vonatkozik, mert útjukban különben az értelmiség inkább tervező, előremutató feladatokat szabó, míg a másik az építő, megvalósító.

Az értelmiségnek le kell küzdenie fiktív magasabbrendűségi érzését, amazoknak meg kell változtatnia lebecsülő viselkedését, akkor közeledhetnek és küzdhetnek együtt. Amazok törekvése azonban még többet akar az értelmiségtől. A küzdelem egész embert kíván, olyat, aki vállal, tudja magát kötelékeknek és utasításoknak alávetni. Adja hát fel az értelmiség is a maga függetlenségét. De, ha ezt megtenné, a sa-

ját specifikus hatókörét tagadná meg. Mert a józanságnak, távolabbi célokat követő szempontoknak, bizonyos gondolkodásbeli független ítélkezésnek kell kijavítani az indulat kilengéseit. Ki mondja meg, merre mutasson az irányjelző nyíl? Ki ternelne, bírálna, nemesítene? Ki tudná megvonni a jövőnek mából fakadó konturjait, ha a szabad szellemeket egyelőre körülhatárolt mozgalomba akarják szorítani? Világítótoronyokra szükség van a harcban is. A következetes és gyökeres átalakítás törekvése és a szabad szellem nem állanak szemben egymással, mert a szabad kritika csak tisztít, erősíti a másik ütőerejét. Az értelmiség, amely aprólékos vizsgálódásával, kételkedéseivel nem illik bele a leegyszerűsített harcba, csak szabad Mitläufere lehet a határozott változtatás törekvéseinek. Cselekednie kell, de csak szabadon tud eredményesen cselekedni, mert tetteinek külön fémjelzést és súlyt ad a független becsületessége, (amely csak a szűkebb politikai pártszervezkedésektől való függetlenséget jelent, nem pedig bizonyos társadalmi megmozdulásoktól való távoltartását önmagának) és ez garantálja tisztább látását is. Hajszálfinom megkülönböztetések kellene, hogy az értelmiség ne távolodjék el bizonyos csoportoktól, melyekhez jövőtépitő szándékai kötik őt, de ne is essék végzetszerűen bele. Gondoljanak Barbussere, aki elvesztette és feloldotta önmagát a harcban; bizonyára többet tehetett volna, ha a szűkebb párharcoktól (melyekben csak sorkatona tudott lenni s talán annak is gyenge volt), elhatárolta volna magát, szavával, írással küzdve szélesebb rétegekhez, szabadabban és meggyőzőbben, otthonosabban szólhatott volna. Az értelmiség dilemmája itt negatív előjelű; óvniuk kell magukat a túlzásoktól: nem tovább menni a kelleténél.

5.

A speciális feladatok különös eszközöket is kívánnak. Az intellektuek megkeresik mindenekelőtt a reális célokat; nem önmaguk elképzeléseiből, de azoknak a valósággal való párosításából tűzik ki maguk elé. Törődnek azzal (nem úgy, mint a szellemi arisztokráciát hirdető Duhamelek), hogy terveik összhangban álljanak a társadalmi környezettel és megvalósíthatók legyenek, — ne pedig saját képzeletükből, oktalanul pattanjanak elő. Az így kitűzött célokhoz azután megfelelő eszközt keresnek és szembetalálják előbb-utóbb magukat a minden társadalmi harcban szereplő, sőt ott majdnem kizárólagos eszközként elkönyvelt erőszakkal.

Szabó Ervinnek volt annakidején a jelszava: nemes célokért nemes eszközökkel küzdeni. Ebből természetesen nem lehet abszolút szabályt csinálni. Vannak olyan társadalmi konstellációk, amelyekben a fizikai erőszak elkerülhetetlen s a cél, amelyért alkalmazzák, bizonyos mértékben menti is azt. Ám nem szabad a szükségből törvényt csinálni. A feltörő gyűlölet-hullámok nem terelhetik jó utra a fejlődést; nemesebb rugókat keresünk, hogy biztosítva lássuk a jövőt. De az értelmiség nemcsak a fizikai erőszak tulkapásait fájlatja. A szabad szó elfojtása, a különvélemények elítélése, a dogmákhoz való szilárd ragaszkodás: mind megannyi súlyos ütés a szabad gondolkodás, a szellem függetlensége ellen. Hogyan várják egy rétegtől a kultura átmentését, ha az a legelemibb, egyes csoportokon belüli jóindulatú szabad véleményt is megköti? Micsoda biztosítékuk van arra, hogy ezzel a réteggel haladva, győzni fog emberségesebb ideáljuk, ha itt is ugyanolyan erőszakot lát? A harcnak biztosan megvannak a maga szabályai, de a törekvésnek, mely az egész társadalom ujjaépítésének jelszavával indul, küzdelmében is különböznie kell a többiektől.

A cél és a fegyvertárs után mik lehetnek a különös feladatoknak megfelelő különös eszközök? Az értelmiség — nevében már benne is van — bizonyos lelki képességeinél fogva figyel, értékkel, bírál; kiemeli a jót, kidobja a konkolyt; rávilágít a hibákra, ébren tartja az öntudatot; átmenti az értékeket az új társadalomba, megkülönböztet, osztályoz a tudományokban. A harc eszmei sikon is folyik és az értelmiségnek vállalnia kell, hogy írása, szava tett legyen: gondolata tetté váljék!

Köröttünk a fenyegető jelenségek sora. Olaszország nyíltan bevallotta, hogy hódító gyarmati háborút viv. A faszizmus Németországban a végsőkig felfegyverezve várja az alkalmat, amikor a világ némely rétegénél még meglévő, iránta mutatott szimpátia eljátszása nélkül háborúba kezdhetne. A túlzó nacionalizmus újból feléled és szembeállítja egymással az embereket és népeket. A szabad szónivók, mint Ossietzky, haldokolnak. És az emberek fásultan húnynak mindezek előtt szemet, a maguk kis köreibe merülve merik és tudják nem látni, hogy mi van köröttük. Hol van, aki felrázza őket? Kik azok, akikre hallgatnak? Az erkölcsi súllyal bíró, szabad értelmiségnek kell felkeltenie bennük az egyéni és társadalmi felelősséget. Ágaskodjon fel mindegyikben — önállóan, ne pusztá visszhangkép' — a józan ész és a belátás, önálló, felelős, tiltakozó cselekvő értelmiség kell, aki ugyanilyen embereket nevel.

Erre kell keresnie az értelmiségnek az utat és itt kell megtalálnia a maga adekvát feladatát.

*

Egy orosz novellista, Jefim Sosulja megrajzolt egyik kis írásában egy susztert, aki — szegény, félkegyelmű, szerencsétlen, — minden lakásba beszólt és félve kérdezgette az embereket: úgy-e, én nem loptam, nem gyilkoltam, ügye jó ember vagyok? A jámbor azt hitte, hogy az emberséghez elég, ha nem lop és nem öl. Az európai értelmiségtől s emberektől is többet kíván a társadalom: nem állhatnak meg negatív viselkedésnél. Cselekedni kell. Döntő korok szilárd embereket kívánnak. Tettkés, reális, józan, erős értelmiségre van szükség, aki megmaradjon értelmiségnek, ne politizálja el önmagát és feladatait, számoljon le előítéleteivel, tisztázza az állásfoglalást és vállalást akadályozó dilemmákat. Sok van belőlük s az értelmiségnek töretlenül, keményen kell ezeket is megvizsgálnia, hogy félretehesse őket, ha gátolják a cselekvésben és vállalásban. Ilyen akadályt feltáró kísérlet ez az írás is.

B Ű N T U D A T (II.)

Irta: REMENYIK ZSIGMOND

A hevesi ut mentén áll a régi ház, bent Dormánd községben, ahová megérkezik a kocsis. Nagy, sárga ház ez, magasraépített hosszú, üveges folyosójával, pár évtized óta cseréppel fedve, egy régebbi tűzvész alkalmából leégett a zsindeletető, amivel nyilván még annakidején épült. Minden évben jöttek annakidején a zsindelezők, kijavították a korhadt zsindeleket, ha letépett belőlük párat a hideg téli szél, azt kijavították, ugyanezt tették a gazdasági udvar megbontott tetőivel is. Ebben a házban születtem, nyaranként itt nevelkedtem, ösztöneimre és játékos kedvemre hagyva két öcsémmel. Meglehetősen elhagyatott most a régi ház, vakolata omladozó, a kőoszlopos kerítés mohával fedett, rendkedvelő szemnek nem nagy gyönyörűsége telik szemléletében. A nagy, kőoszlopos kapú két oldalán az udvaron belül két vasfa zöldül, törpefe-